

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

А. В. ДАНИЕЛЬ

**ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ
ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ
МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
У РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 343.985:343.141
Д17

*Затверджено Рішенням Вченої ради
Національної академії державного управління
при Президентові України
від 23 квітня 2019 року № 269/04-6*

Рецензенти:

О. Г. Семенюк – доктор юридичних наук, начальник відділу з вивчення проблем забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки, захисту вітчизняного інформаційного простору Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України;

А. М. Черняк – доктор юридичних наук, помічник начальника Управління контрольно-розвідувальних заходів із захисту національної інформаційної сфери України Департаменту захисту національної державності Служби безпеки України

Даніель А. В.

Д17 Використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень : монографія / А. В. Даніель. – Харків : Право, 2019. – 192 с.

ISBN 978-966-937-691-6

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні проблем використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень, і формування на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни та мають теоретичне і практичне значення.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних факультетів закладів вищої освіти, працівників правоохоронних органів, а також широкого загалу читачів.

УДК 343.985:343.141

ISBN 978-966-937-691-6

© Даніель А. В., 2019

© Видавництво «Право», 2019

ВСТУП

Соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються Україні, відкрили можливості для побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії. Як зазначається у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 2 січня 2015 р. № 5/2015, наразі в державі відбувається процес оновлення влади, реформування судової та правоохоронної системи, телекомунікаційної інфраструктури, метою яких є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Досягнення окреслених цілей передбачає всебічний захист прав та свобод людини і громадянина, що є неможливим без ефективної протидії злочинності, зокрема швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Разом із тим складна соціально-економічна ситуація в державі, значна кількість зброї, що перебуває в незаконному обігу у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції на Сході України, зумовлюють негативну тенденцію зростання рівня злочинності. Так, за даними офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України щодо стану протидії організованій злочинності за п'ять останніх років, у період із 2014 по 2018 р., правоохоронними органами викрито 935 стійких злочинних угруповань (Додаток В), загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених у складі злочинних угруповань за 2014–2018 рр. становить 7818, причому у 2018 р. кількість є найвищою і становить 2513 кримінальних правопорушень (Додаток А). Недооцінювати загрозу від злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями зважаючи на високий ступінь суспільної небезпеки вчинених ними протиправних діянь, з одного боку, та високий рівень їх латентності – з другого, не можна. Саме тому питання протидії організованим групам і злочинним організаціям є наразі одним із найбільш актуальних для безпеки України.

Для покращення ситуації, що склалася, на часі удосконалення діяльності органів досудового розслідування, підвищення її ефективності, зважаючи на

досягнення науково-технічного прогресу та розвитку інформаційних технологій. Зважаючи на те, що злочини, вчинені у складі організованих злочинних об'єднань, характеризуються високим ступенем кримінальної активності, професіоналізму та ефективності, пошук оптимального вирішення вказаного завдання потребує застосування слідчими підрозділами всіх можливих сил та засобів, у тому числі й використання можливостей електронних засобів масової інформації (ЗМІ) у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених у складі організованих злочинних угруповань.

Теоретичне підґрунтя монографії становлять фундаментальні праці вчених, присвячені різним аспектам розслідування злочинів, зокрема Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. В. Бедриківського, Р. С. Белкіна, Ф. Г. Бурчака, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. В. Василевича, В. А. Владімірова, В. І. Галагана, Р. Р. Галіакбарова, Л. Д. Гаухмана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, І. В. Гори, М. В. Гребенюка, М. В. Гуцалюка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. П. Колмакова, В. П. Корж, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, В. В. Назарова, О. В. Одерія, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, В. В. Пясковського, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, В. М. Стратонова, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, С. Д. Шапченка, М. Д. Шаргородського, А. В. Шеслера, М. А. Шнейдера, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура, Р. М. Яновича, Н. М. Ярмиш та ін.

Окремі проблеми використання можливостей засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень досліджували вітчизняні науковці П. Д. Біленчук, О. І. Бугера, В. Д. Гавловський, А. Ф. Іскендеров, Н. С. Карпов, В. А. Комаров, А. В. Лебедева, С. Л. Недов, О. Л. Порфімович, Ю. В. Стеценко та ін.

Незважаючи на вагомий внесок названих учених у розроблення зазначеної проблематики, питання використання в розслідуванні кримінальних правопорушень можливостей саме електронних засобів масової інформації окремо не вивчалось, і криміналістичні рекомендації практикам щодо цієї проблематики не розроблялися, що зумовлює обрання теми дослідження.

В основу даної монографії покладено дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень», яке було захищено авторкою у 2017 р.

Метою монографії є розроблення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- висвітлити історіографію дослідження проблем використання можливостей засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень;
- визначити поняття та здійснити класифікацію електронних засобів масової інформації, можливості яких доцільно використовувати під час розслідування кримінальних правопорушень;
- охарактеризувати форми взаємодії органів досудового розслідування з електронними засобами масової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень та виділити найбільш ефективні з них;
- систематизувати заходи, спрямовані на виявлення кримінальних правопорушень за допомогою електронних засобів масової інформації;
- виокремити напрями використання можливостей електронних засобів масової інформації в розшуковій діяльності слідчого;
- визначити коло тактичних завдань розслідування кримінальних правопорушень, які доцільно вирішувати за допомогою електронних засобів масової інформації;
- класифікувати журналістські розслідування, які проводяться в Україні за фактом вчинення кримінальних правопорушень, а також визначити їх мету, завдання, методи та джерела інформації;
- висвітлити особливості забезпечення таємниці досудового слідства при оприлюдненні результатів журналістських розслідувань;
- окреслити теоретичні та практичні проблеми використання матеріалів журналістських розслідувань під час збирання доказів у кримінальному провадженні.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання соціально-правових явищ, що сприяло розумінню об'єкта дослідження в контексті поєднання потреб науки та практики, зокрема, *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), що дало можливість детально усвідомити зміст розглядуваних питань. У дослідженні також використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи, як *історико-правовий* – при вивченні наукових праць, поглядів учених щодо предмета дослідження (підрозд. 1.1); *порівняльно-правовий* – під час аналізу думок науковців, законодавчого досвіду зарубіжних держав щодо досліджуваної проблематики, наукових категорій, визначень та підходів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 3.2); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.3, 2.1, 2.3, 3.1); *системний* – при побудові класифікації ЗМІ в Україні та визначенні місця серед них електронних ЗМІ, під час класифікації журналістських розслідувань, предметом яких є криміналь-

ні правопорушення (підрозділи 1.2, 3.1); *статистичний* – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування) (розділи 1–3); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування працівників правоохоронних органів (розділи 1–3).

Теоретичні підвалини монографії становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі філософії, теорії держави і права, кримінології, соціології, статистики, психології, кримінального і кримінально-процесуального права, а також інших галузей знань, що стосуються проблеми злочинності. Нормативно-правовим підґрунтям монографії стали: Конституція України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України у сфері протидії злочинності та її окремим проявам, кримінологічне, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство.

Емпіричну базу дослідження становили систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України за період 2014–2018 рр.; результати вивчення матеріалів 102 кримінальних проваджень (справ), у яких використовувалися можливості електронних засобів масової інформації, за 2011–2016 рр.; узагальнені дані анкетувань слідчих Національної поліції та Служби безпеки України (215 респондентів з міста Києва, Вінницької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Одеської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей). Під час підготовки роботи використано досвід автора, набутий за час роботи журналістом.

Робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень теоретичних і практичних питань використання можливостей електронних засобів масової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень. Сформульовано та обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, зокрема:

вперше:

– визначено заходи, спрямовані на виявлення злочинів за допомогою електронних засобів масової інформації. Такими заходами є: розміщення в електронних ЗМІ інформації, яка б спонукала громадян повідомляти про вчинені кримінальні правопорушення та про підготовку до їх вчинення; вивчення вже оприлюднених електронними засобами масової інформації матеріалів з метою виявлення відомостей: про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, публікація якої в засобах масової інформації є підготовкою до вчинення іншого кримінального правопорушення, розміщення якої в ЗМІ свідчить про вчинення кримінального правопорушення з використанням засобу масової інформації як знаряддя злочину;

– аргументовано необхідність запобігання зловживанням свободою слова під час збирання і висвітлення матеріалів журналістських розслідувань, на підставі чого запропоновані доповнення до чинного КПК України щодо можливості опублікування відомостей досудового розслідування в засобах масової інформації, в тому числі електронних, лише за наявності письмового дозволу слідчого або прокурора;

– розроблено тактичні прийоми вирішення за допомогою електронних засобів масової інформації таких завдань розслідування, як віддалений вплив на окремі категорії осіб з метою спонукання їх до вчинення певних дій або до утримання від їх вчинення в інтересах розслідування; протидія чуткам, що негативно впливають на процес розслідування кримінального правопорушення; подолання протидії розслідуванню;

удосконалено:

– історіографію наукових досліджень із проблематики використання можливостей засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень;

– положення, що визначають особливості та форми взаємодії слідчого з електронними засобами масової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень;

– криміналістичні рекомендації щодо використання слідчим у кримінальному провадженні відомостей, отриманих журналістами під час проведення їх власних розслідувань;

дістало подальший розвиток:

– поняття та класифікація електронних засобів масової інформації, можливості яких доцільно використовувати під час розслідування кримінальних правопорушень;

– рекомендації щодо використання можливостей електронних засобів масової інформації в розшуковій діяльності слідчого;

– класифікація журналістських розслідувань, предметом яких є кримінальні правопорушення, а також теоретичне обґрунтування мети, завдань та методів їх проведення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й обґрунтовані положення, висновки та рекомендації впроваджено та надалі може бути використано у: законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України; практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції – як рекомендації та пропозиції, спрямовані на використання можливостей електронних ЗМІ під час розслідування кримінальних правопорушень; освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих

видів злочинів», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій», а також безпосередньо під час проведення занять у системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих і працівників підрозділів кримінальної поліції та превенції.

Автор висловлює щире вдячність і повагу шановному науковому керівнику – професору кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ МВС України, кандидату юридичних наук, доценту, підполковнику поліції Пясковському Вадиму Валерійовичу, а також колегам із Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ
ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ У РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**1.1. Стан наукових досліджень проблем
використання можливостей електронних засобів
масової інформації в розслідуванні кримінальних
правопорушень**

Широке розповсюдження та популярність ЗМІ в сучасному суспільстві дозволяють говорити про те, що вони наразі небезпідставно носять звання «четвертої влади». Можливості різноманітних видів ЗМІ сьогодні активно використовуються у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і під час розслідування кримінальних правопорушень. Така тенденція не залишила осторонь і науковців, які вже більш ніж століття всебічно досліджують питання використання ЗМІ як у правоохоронній діяльності в цілому, так і під час розслідування злочинів зокрема.

Загалом, інтерес вчених до практичних аспектів використання ЗМІ у кримінальному провадженні почав виникати ще у XIX столітті. Так, у «Курсі кримінального судочинства», який вийшов у 1897 р. під редакцією І. Я. Фойніцького, вказувалося, що одним із методів кримінального пошуку є публікація в газетах [72, с. 31].

Відомий юрист та громадський діяч А. Ф. Коні визнавав безсумнівний вплив преси на результати розслідування і судового розгляду кримінальних справ та критично зауважував, що «публіка судить про підозрюваного та його діяння на підставі газетних звітів. Але вони або відрізняються короткими повідомленнями про гучні справи під голо-

сними заголовками “Жахлива драма”, “Кровава розправа”, “Сімейна трагедія”, “Жертва довіри” і т. п., або ж надають звіт односторонній, подекуди партійний, причому показання свідків, викладені репортером своїми словами, іноді з його власними висновками та зауваженнями залежно від смаків і поставлених завдань, то скорочуються, то викладаються із навмисними подробицями» [278, с. 36].

Загалом, питанням взаємодії зі ЗМІ під час розслідування злочинів значна увага почала приділятися вже з середини 20-х рр. минулого століття. Зокрема, в одному з підручників криміналістики І. М. Якимов визнавав досить корисною реєстрацію газетних вирізок з описом учинених злочинів, викраденого, з оголошеннями про безвісти зниклих осіб, знахідки, розшук осіб судами чи адміністративними установами, і вказував на те, що нерідко завдяки таким газетним вирізкам вдавалося встановити особу злочинця і розшукати викрадене у віддаленій від місця вчинення злочину місцевості [156, с. 47].

У 1928 р. процесуаліст П. І. Люблинський висловив думку про те, що «публікація відомостей про хід слідства важлива в державних інтересах, щоб підкреслити, що слідча влада вживає енергійні заходи щодо розслідування якого-небудь важливого злочину, або ж щоб розвіяти невірні, а подекуди і фантастичні чутки про вчинений злочин, чи, насамкінець, щоб захистити чесних осіб, непричетних до злочину» [173, с. 123–124].

На початку 30-х р. ХХ ст. видатний вчений-криміналіст В. І. Громов рекомендував слідчим дозволяти журналістам публікувати дані розслідування, попередньо погодивши своє рішення з прокуратурою і визначивши при цьому зміст відомостей, які без шкоди для справи можуть бути оголошені в пресі. Водночас він вважав за необхідне враховувати під час розміщення інформації в пресі тактичний ризик і зауважував, що невстановлений злочинець, дізнавшись із публікації про деякі вже з'ясовані або ж виявлені під час розслідування подробиці, може з легкістю приховати чи взагалі знищити сліди своєї злочинної діяльності [156, с. 46].

Аналізуючи динаміку проведення наукових досліджень, присвячених використанню ЗМІ у боротьбі зі злочинністю та під час розслідування злочинів, можна прийти до висновку, що ця тема набуває значної актуальності у 1960–1970 рр., що, на нашу думку, пов'язано із прийняттям Закону СРСР «Про затвердження Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік» (25 грудня 1958 р.) та Кримінально-процесуальних кодексів союзних республік (1959–1961).

У числі науковців, які займалися розробкою цієї проблематики у вищевказаний період, були І. М. Гальперін, Т. М. Добровольська, М. Ю. Кержнер, М. І. Кулагін, Р. Х. Кюттім, В. М. Ніколайчик, В. І. Попов та ін. Крім того, І. М. Гуткін підготував посібник для практичних працівників «Взаємодія органів міліції з громадськістю при провадженні дізнання» (1963) [65], І. Г. Индулен на кафедрі кримінального права, процесу і криміналістики Латвійського державного університету ім. П. Стучки видав навчальний посібник «Залучення громадськості до розслідування злочинів» (1975) [107], а Ф. К. Рябикін в Академії МВС СРСР захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Проблеми організаційного забезпечення застосування органами внутрішніх справ засобів масової інформації в профілактиці злочинів» (1976) [253].

Окремо слід відзначити вагомий внесок засновника і багаторічного керівника Нижегородської школи процесуалістів, доктора юридичних наук, професора В. Т. Томіна у дослідженні можливостей використання ЗМІ в боротьбі зі злочинністю. Перебуваючи на посаді заступника начальника Омської Вищої школи міліції МВС СРСР з навчальної та наукової роботи, вчений у 1972 р. підготував посібник «Залучення трудящих до розслідування злочинів», який, за словами В. П. Бахіна, «є досить корисним посібником для практичних працівників, які знаходяться на передньому краї вирішення проблеми широкого залучення трудящих до боротьби зі злочинністю» [294, с. 5].

У 1975 р. побачив світ навчальний посібник В. Т. Томіна «Взаємодія органів внутрішніх справ з населенням у боротьбі зі злочинністю», в якому автор розглянув питання взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової комунікації у боротьбі зі злочинністю, умови ефективності такої взаємодії, а також навів елементи порівняльної характеристики засобів масової комунікації [291].

Наступного року було підготовлено та видано ще один навчальний посібник «Використання засобів масової інформації в боротьбі зі злочинністю», присвячений проблемам взаємодії органів внутрішніх справ з телебаченням, пресою та радіо. У цій праці В. Т. Томін обґрунтовує положення про те, що взаємодія із засобами масової комунікації є одним із шляхів оптимізації діяльності органів внутрішніх справ, виділяє функції та завдання органів внутрішніх справ і засобів масової комунікації, розглядає основні напрями та рівні взаємодії ОВС із засобами масової комунікації та визначає форми такої взаємодії, а також наводить